УДК 81.512.161'255.4

І. Покровська, канд. філол. наук, доц.,
Інститут філолології КНУ імені Тараса Шевченка

СПЕЦИФІКА ПЕРЕКЛАДІВ "ЗАПОВІТУ" ТАРАСА ШЕВЧЕНКА ТУРЕЦЬКОЮ МОВОЮ

Стаття присвячена мовно-стилістичним та структурним особливостям перекладів "Заповіту" Тараса Шевченка турецькою мовою. До уваги беруться здійснені турецькими поетами Фахрі Ердінчем (1968 р.) і Неджаті Джумалі (1971 р.), гагаузькою поетесою Федорою Арнаут переклади "Заповіту" (2009 р.).

Усі розглянуті переклади однозначно виконані талановитими перекладачами, які до безмежної глибини відчули кожне Шевченкове слово. За кількістю мовних одиниць найближчим до оригіналу є переклад Неджаті Джумалі, за лексичним наповненням – Федори Арнаут. Переклад Фахрі Ердінча під назвою "Останнє бажання" ("Son dilek"), надрукований в збірці "Київська зелень", розбитий на відміну від оригіналу на п'ять окремих строф і є частково інтерпретацією перекладачем слів Великого Кобзаря.

Ключові слова: *переклад, семантичні особливості, зміст, рима, віршований розмір.*

Заповіт Тараса Шевченка перекладений багатьма мовами світу, у т.ч. і тюркськими – азербайджанською, гагаузькою, казахською, каракалпакською, кримськотатарською, кримчацькою, киргизькою, турецькою, туркменською, узбецькою тощо. Значна частка цих перекладів була здійснена досить давно [8; 11; 12], деякі ж – протягом останніх років [2; 13]. Проте всі вони є свідченням невпинного інтересу світової громадської до творчості Великого генію українського народу, що підтверджується і в наукових розвідках З. К. Алієвої [1], І. О. Ганусець [3], І. Л. Каян [7], Т. Г. Зарицької [6], І. В. Прушковської [9].

Метою цієї наукової розвідки є аналіз змістових та структурних особливостей найбільш відомих перекладів "Заповіту" Т. Г. Шевченка турецькою мовою, що полягає у розв'язанні таких важливих завдань, як визначення типів римування, лексичних і граматичних відповідностей.

Одним з найбільш давніх перекладів "Заповіту" вважається переклад Т. Г. Шевченка, опублікований е 1927 році в журналі "Хаят" ("Життя"), який видавався під егідою Міністерством освіти Турецької Республіки. Цей переклад є маловідомим, і дослідники навіть дискутують стосовно імені та прізвища перекладача. Зокрема, автор низки публікацій про Україну згаданого журналу Резван-бей зазначав, що отримав оприлюднений ним переклад від відомого українського письменника. Про кого саме йшлося розмірковував у 1970-ті роки минулого століття відомий

літературознавець О. Ткаченко: "Хто був цей письменник? Хто, отже, познайомив турецьку громадськість із "Заповітом", привернувши увагу тамтешніх письменників до геніальної спадщини Тараса… Може, автором перекладу був наш всесвітньовідомий сходознавець Агатангел Кримський, який саме тоді мешкав у Києві, чудово знав турецьку мову?" [4, 187]. На жаль, цього перекладу немає у збірці Тарасових перекладів, виконаних А. Ю. Кримським [8], не вдалося допоки знайти його і в архівах бібліотек Турецької Республіки, тому обмежимося лише наведеною вище короткою заміткою про існування такого перекладу.

Об'єктом детального перекладознавчого аналізу в цьому дослідженні є переклади Фахрі Ердінча (1968 р.), Неджаті Джумалі (1971 р.), Федори Арнаут (2009 р.).

Турок за походженням Фахрі Ердінч на початку 50-х років минулого століття емігрував до Болгарії. У 1968 році він у Софії опублікував свою книгу "Київська зелень", у якій тепло згадував Т. Г. Шевченка та опублікував його переклад "Заповіту" під назвою "Сон ділек" ("Останнє бажання"). На відміну від оригіналу цей переклад розбитий на п'ять строф, кожна з яких складається з чотирьох рядків. Поет створює немовби свій окремий твір з іншим віршованим розміром, він легко читається і сприймається. Надихає читача і краса підібраних перекладачем окремих метафоричних образів:

Köpüklü Dinyeper'i dinlemeliyim
Ne destanlar okur, neler anlatır?

Я повинен слухати пінисте Дніпро,
Епічні твори, які він читає, і те, що розповідає
(букв. переклад наш. – І.П.)

Зустрічаються в перекладі Фахрі Ердінча і деякі інші семантичні заміни: замість "милої України" – "Україна", "степу широкого" – "вітри, які несуть звістку з України":

Ben öldükten sonra en yüksek yerde
Yeşil bir tepede isterim mezar,
Ukraynam görünsün hemen ilerde
Selamlar getirsin ondan rüzgarlar

Коли я помру, то
Спорудіть мені могилу на найвищому пагорбі,
Щоб було видно Україну,
І вітер ніс звідти вітання
(букв. переклад наш. – І.П.).

У деяких рядках перекладу "Заповіту" досить тонко і майстерно передано як семантичні, так і ритмо-інтонаційні елементи першотвору. Наприклад, Шевченкові слова "Поховайте та

вставайте, кайдани порвіте" передані в римованій формі фактично дослівно: *Toprak köleleri, isyana kalkın; küflü zincirleri koparın artık.*

Слід відмітити, що є вірогідність виконання Фахрі Ердінчем свого перекладу з російської мови, оскільки ми зустрічаємо гідронім *Dniyeper* (рос. Днепр) замість *Дніпро.* Щоправда, в Туреччині і зараз річку Дніпро знає надзвичайно невелика частина населення, тоді як річка *Днепр* є своєрідним символом України у свідомості турецького етносу, що могло бути виправданим прийомом перекладача.

Переклад "Заповіту" турецькою мовою здійснив також турецький поет Неджаті Джумалі. Цей переклад досить близький до оригіналу. Ось яку характеристику дає йому літературознавець Олександр Ткаченко: "Заповіт" Т. Г. Шевченка турецькою мовою перекладено майстерно. Дуже точно відтворено образну систему оригіналу. Порівнявши переклад з оригіналом, я не помітив у ньому ніяких відхилень. Навіть з формального боку велика точність: переклад написаний тим самим віршованим розміром, що й у Шевченка. Мовні засоби такі ж багаті й різноманітні в перекладі, як і в оригіналі. Навіть кількість мовних одиниць майже збігається: в перекладі 85 слів, в оригіналі – 83. Кількість же рядків однакова".

Сам Неджаті Джумалі наступним чином пояснював своє бажання перекласти "Заповіт" Т. Г. Шевченка: "Шановні друзі! Я зберігаю як неоціненний сувенір про мою поїздку до Києва збірник, до якого увійшли переклади 55 мовами поезії під назвою "Заповіт" великого поета Тараса Шевченка. Відсутність у книжці турецького перекладу цього вірша – прикра прогалина для нашої культури" [10, 187].

Поетичний дар Неджаті Джумалі увиразнюється у зіставленні з першотвором, чого турецькомовні читачі якраз і не можуть належним чином оцінити.

Процитуємо мовою оригіналу перші чотири рядки:

Ben ölünce mezarımı
Bir üstüne kazın
Görsün sonsuz bozkırını
Taşını toprağını
Sevdiğim Ukrayna'nın

Як помру,
То спорудіть мені могилу,
Щоб було видно було чути,
І безкраї лани, і землі-рівнини
Милої України…
(буквальний переклад наш. – І.П.)

Досить майстерно перекладені більшість образів Шевченкового оригіналу. Якщо, наприклад, Фахрі Ердінч вираз *реве ревучий* перекладає, як *köpüklü Dnepr* (букв. пінисте Дніпро), то у Неджаті Джумалі перед нами постають *azgın dalgalar* (букв. люті хвилі Дніпра).

Красиво, хоч з невеликими відступами, перекладено останні рядки поезії: *І мене в сім'ї великій,/ В сем'ї вольній, новій/ Не забудьте пом'янути/ Незлим тихим словом:*

Gün gelince doğacak
Özgür yeni büyük
Ailenizde tatlı içten
Bir sözle ansanız yeter.

І мене в сім'ї
Вольній, новій
Не забудьте памянути приємним,
Щирим (замість "незлим тихим") словом
(букв. переклад наш. – І.П.).

І вже в роки української державності, в 2009 році, з'явився переклад "Заповіту" Тараса Шевченка, виконаний гагаузькою поетесою, викладачкою Шевченкового університету Тудорою Арнаут, про що з гордістю відзначав у передмові до ювілейного видання Кобзаря директор Інституту філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка, проф. Г. Ф. Семенюк: "Останніми роками завдяки зусиллям викладачів Інститут філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка з'явилися нові переклади "Заповіту" мовами народів Сходу. Зокрема, китайською (О. Козоріз), перською (А. Бочарнікова), мовою гінді (Ю. Ботвінкін), турецькою (Ф. Арнаут) тощо" [5, 5].

Сама Федора Арнаут у вступі до перекладу "Кобзаря", у якому першим твором є оригінал та переклад саме "Заповіту" Тараса Шевченка, зазначає: *Yeni Lisans yapmak üzere Türkiye'ye geldiğim günlerde yeni açılan Ukrayna'nın Ankara Büyükelçiliğinde tercümanlık yaparken Ukrayna klasiklerinin Türkiye'de tanınmadığını gördüm. Bu beni üzmüştü. Zira, bu ülke yer altı ve yer üstü zenginlikleri kadar kültür, sanat, tarih ve edebiyat değerleri ile bilinmiyordu.* – "Коли я працювала перекладачем у новоствореному Посольстві Турецької Республіки в Україні під час свого навчання в магістратурі, я помітила, що в Туреччині не знають українських класиків. Це мене засмутило. Оскільки країна була відома своїми підземними та наземними надрами, проте ніхто не знає її культурні, мистецькі, історичні та літературні цінності [13, 3].

Переклад "Заповіту", здійснений Федорою Арнаут, є самобутнім і близьким до оригінального тексту. Він, безсумнівно, виконаний з української мови; у ньому, на відміну від інших перекладів, присутній образ саме Дніпра:

Hem Dnipro, hem kayalıklar
Görünsün, duyulsun
Gürleyen dalgalar.

І Дніпро, і кручі
Було видно, було чути,
Як реве ревучий (букв. переклад наш. – І.П.).

Поетеса-перекладачка досить вдало з нашої точки зору вираз *реве ревучий* передала дієприкметниковим зворотом *gürleyen dalgalar* (букв. хвилі, які гримлять, клекочуть), *милу Україну* назвала *aziz vatan* (букв. дорога батьківщина). Цілком виправдано Федора Арнаут використовує теонім *Tanrı* (букв. Бог), а не уникає його як Фахрі Ердінч.

Двічі в перекладі зустрічається лексема *yaylalar* (букв. плоскогір'я), яка вживається на позначення *ланів*: 1) *uçsuz bucaksız yaylalar* (букв. безкраї лани; укр. оригінал: лани широкополі); 2) *yaylalar ve dağları bırakırım* (букв. і плоскогір'я, і гори покину; укр. оригінал: і лани, і гори – все покину). Красиво переданий образ синього моря, у яке понесе ворожу кров, щоправда, лексема *море* вживається з афіксом множини *-ler* (тур. mavi denizler). Певно, до такого прийому перекладачка вдається з метою позначення не декількох морів, а передачі великого об'єму води у могутньому Чорному морі.

Дуже поетично перекладено останні рядки "Заповіту":

Ve beni bu büyük,
Özgür ve yeni toplumda
Hayırla yad ederek,
Unutmayın sessizce hatırlamayı.

І мене у великому,
Вольному і новому суспільстві.
Не забудьте пом'янути
Тихим словом
(буквальний переклад наш – І.П.).

Відповідно до наведеного буквального перекладу видно, що лексему *сім'я* Федора Арнаут передає одиницею *суспільство*, що є абсолютно доцільним, оскільки саме таке змістове навантаження закладено Т. Г. Шевченком в оригінал.

Усі розглянуті переклади "Заповіту" Тараса Шевченка однозначно виконані талановитими перекладачами, які глибоко відчували кожне слово нашого генія. За кількістю мовних одиниць найближчим до оригіналу є переклад Неджаті Джумалі, за лексичним наповненням – Федори Арнаут. Взагалі ж слід відмітити, що кожен із проаналізованих перекладів є вагомим внеском у пізнання творчості українського поета Тараса Шевченка на теренах нашої південної сусідки – Туреччини.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Алієва З.К. Українсько-азербайджанські літературні зв'язки / З. Алієва // Мовні та літературні зв'язки України з країнами Сходу: Колективна монографія. – К.: ВД Дмитра Бураго, 2010. – С. 334–343.

2. Відомі українські класики Тарас Шевченко та Леся Українка гагаузькою мовою: навч. посіб. [для учнів 5–11 класів] / Укл. Ф. І. Арнаут. – К.: Видавничий дім Дмитра Бурago, 2011. – 168 с.

3. Ганусець І. О. Турецька література і Шевченко / О. І. Ганусець // Шевченківський словник: У 2-х томах. Том ІІ: Мол-Я. – К.: Головна редакція УРЕ, 1977. – С. 281.

4. Дзира Я. "Заповіт" мовою Ататюрка / Я. Дзира // Літературна Україна. – 5.03.1971.

5. Заповіт Тараса Шевченка мовами народів світу. – Видавничо-поліграфічний центр "Київський університет", 2014. – 311 с.

6. Зарицька Т. Г. "Кобзар" турецькою мовою / Т.Г. Зарицька // Київський університет. – 2010. – № 3 (березень). – С. 4.

7. Каян І. Л. Переклади "Заповіту" Тараса Шевченка турецькою мовою / І. Каян // VII Сходознавчі читання А.Кримського: тези допов. міжн. наук. конф. (4–5 червня 2003 р., Київ). – К.: Ін-т сходознавства ім. А. Кримського НАН України, 2003. – С. 66–67.

8. Переклади з Шевченка на турецьку, азербайджанську, татарську та інші тюркські мови // Т.Шевченко. Том XII. Поезія Шевченка чужими мовами / За ред. Б. Кравцева. – Чікаго: Видавництво Миколи Денисюка, 1963. – С. 355–365.

9. Прушковська І. В. Відтворення поетики Шевченкового слова в турецькомовних перекладах / І. В. Прушковська // Шевченкознавчі студії. – 2011. – Вип. 13. – С. 283–289.

10. Ткаченко О. Переклад "Заповіту" турецькою мовою/ О. Ткаченко // Всесвіт. – 1975. – № 3.

11. Шевченко Т.Г. "Заповіт" мовами народів світу/ Упоряд. Б. В. Хоменко. – К.: Наукова думка, 1989. – 248 с.

12. Шевченко Т. Г. Заповіт / Т. Г. Шевченко. – К.: Наукова думка, 1964. – 121 с.

13. Taras Şevçenko. Kobzar (Seçmeler). – Ankara: "Lazer Ofset", 2009. – 148 s.

Надійшла до редколегії 11.03.14

Покровская И.

Специфика перевода "Завещания" Тараса Шевченко на турецкий язык

Статья посвящена языково-стилистическим и структурным особенностям переводов "Завещания" Тараса Шевченко на турецкий язык. Во внимание принимаются осуществленные турецкими поэтами Фахри Эрдинчем (1968 г.) и Неджати Джумали (1971 г.), гагаузской поэтессой Федорой Арнаут переводы "Завещания" (2009 г.).

Все рассмотренные переводы однозначно исполнены талантливыми переводчиками, которые до глубины души чувствовали каждое Шевченковое слово. По количеству языковых единиц самым близким к оригиналу является перевод Неджати Джумали, по лексическому наполнению – Федоры Арнаут. Перевод Фахри Эрдинча под названием "Последнее желание" ("Son dilek"), напечатанный в сборнике "Киевская зелень", разбитый в отличии от оригинала на пять отдельных строф и является частично интерпретацией переводчиком слов Великого Кобзаря.

Ключевые слова: *перевод, семантические особенности, содержание, рифма, стихотворный размер.*

Pokrovska I.

The specificity of the translation of Taras Shevchenko's "Testament" in the Turkish language

The report focuses on the language, stylistic and structural features of the Taras Shevchenko's "Testament" translations in the Turkish language. There is analyzed the translation of the "Testament", done by the Turkish poets Fakhri Erdinch (1968) and Nejati Jumali (1971), Gagauz poet Fedora Arnaut.

All translations considered uniquely made by the talented translators, who felt all depth of Shevcneko's words. From the view of the quantity of the linguistic units the nearest to the original is Nejati Jumali's translation, from the lexical content – Fedora Arnaut's. The translation of Fakhri Erdinch, called "last wish" ("Son dilek") and published in the book "Kiev green", is divided unlike the original into five individual verses and is a part of the translator's interpretation of the great poet's words.

Key words: *translation, semantic features, content, rhyme, poetic dimension.*